

Маркуляк Л. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
ORCID ID 0000-0003-3329-6509 Researcher ID: E-2217-2016

ВІДОБРАЖЕННЯ ПОЕТИКИ ОРИГІНАЛУ ПОЕЗІЇ АДАМА МІЦКЕВИЧА “NAD WODĄ WIELKĄ I CZYSTĄ” В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО

Анотація. Статтю присвячено дослідженню перекладацької манери знаного поета-перекладача Максима Рильського. Матеріалом дослідження послужила поезія класика польської літератури періоду романтизму Адама Міцкевича “Nad wodą wielką i czystą...” («Над чистою великою водою...»).

Окреслено значення перекладацької Міцкевичіана М. Рильського в історії українського перекладу, адже вона становить чималий корпус різножанрових творів: поеми, балади, сонети, ліричні вірші. За винятком поемної творчості А. Міцкевича, до якої український поет звернувся ще в 20-х рр. ХХ ст., малі форми стали предметом його перекладацьких експериментів головню в 40–50-х роках.

Авторка статті виокремила особливості перекладу поезії А. Міцкевича “Nad wodą wielką i czystą...” («Над чистою великою водою...») українською мовою крізь призму поетики оригіналу. Доведено, що М. Рильський, який до того ж був теоретиком перекладу, вмів відчувати «творчу домінанту» автора оригіналу. Це дозволило йому краще відтворити враження від першотвору, зберегти драматичне світовідчуття А. Міцкевича задля увиразнення загальних принципів поетики романтизму. При перекладі М. Рильський керується особливим підходом – підходом «золотої середини». Це допомогло перекладачеві перебувати в парадигмі першотвору, але водночас не втрачати власної індивідуальності.

Визначено, що М. Рильський усвідомлено і творчо підходить до вибору лексичних, стилістичних та синтаксичних засобів перекладотворення. Він ощадний у виборі виражальних засобів, а поетична уява перекладача працює на розширення смислового спектру вірша А. Міцкевича. Влучне використання епітетів та метафор слугує увиразненню ліричних образів поезії.

Зазначено, що в умовах винищення української перекладацької школи в 30-х роках ХХ ст., М. Рильський продовжив лінію, накреслену кращими представниками в галузі перекладу. Поет-перекладач розумів важливість перекладів світової класики для утвердження української мови, аби позбавити українську культуру від комплексу меншовартості, насадженого імперськими ідеологами.

Ключові слова: переклад, оригінал, український переклад, перекладознавство, перекладацька манера, теоретик перекладу.

Постановка проблеми. Роль перекладу у процесі міжнаціональної взаємодії важко переоцінити, адже «переклад поруч з іншими спорідненими формами запозичення давав змогу пізнати духовні цінності ближніх і давніх народів, включа-

ючи набуте в дедалі ширше коло власних уявлень про світ» [1, с. 5]. Для української культури переклад завжди мав стратегічне значення. Це добре розуміли відомі українські діячі. Так, М. Лисенко в одному зі своїх листів заохочував І. Франка перекласти покладені на музику твори Т. Шевченка німецькою мовою, а М. Драгоманов у статті «Чудацькі думки про українську національну справу» ратує за «обновлення українського письменства та науки», щоб «наша письменська громада взялась рішуче вчитись європейським мовам та просто увійшла в окремі стосунки з європейською наукою, письменством та наукою» [2, с. 494].

20–40 рр. – особливі роки для М. Рильського-оригінального автора та автора художнього перекладу. Це був час, коли радянська репресивна машина знищила цілу когорту українських перекладачів (М. Зеров, М. Драй-Хмара, М. Вороний, А. Кримський). Крім М. Рильського, в цей період поетичним перекладом займалися М. Бажан, І. Сенченко, М. Лукаш, Л. Первомайський та ін.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичною базою для вивчення перекладацької манери Максима Рильського стали праці М. Москаленка, М. Рильського, М. Стріхи та деяких інших дослідників.

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати особливості перекладацької манери знаного українського поета-перекладача Максима Рильського, зокрема при перекладі поезії Адама Міцкевича.

Виклад основного матеріалу. Переклади М. Рильського – це частина української культури. Поет не міг уповні розкритися як самобутній автор власної поезії, адже після арешту в 1931 році відбувся злам в його свідомості. Радянська тоталітарна система «подбала», щоб унікальний автор, який блискуче ввійшов в українську літературу, оприявнивши власне обличчя, опинився після цього «зламу» у внутрішній еміграції. Рятівним виявився для поета саме переклад: тут автор відкрився у своєму новому амплуа, зареєструвавши вміння тонкого і професійно вправного перекладача. Хоча деякі вчені закидають Рильському відбір творів для перекладу. Так, знаний перекладознавець та перекладач М. Стріха переконаний, що «дивом зацілілий Максим Рильський аж до кінця життя змушений був перекладати вже не «сумнівних» акмеїстів із символістами, а когорти «поетів народів СРСР» [3, с. 45]. Мусимо спростувати твердження авторитетного вченого, адже М. Рильський у радянський час здійснив переклади творів польської, російської, французької літератур та ін.,

компенсуючи прогалини у власній творчості, яку в цей час довелося «приспати». Тому «втечу» у переклад можна пояснити, з одного боку, неможливістю написати незаангажовані твори через вимушене входження у парадигму соцреалізму, з іншого, – потребою долучити кращі твори світового письменства в український культурний простір, розширивши цим самим його межі. Своїми перекладами М. Рильський доєднався до цілої плеяди українських перекладачів, які виборювали право української мови вийти з нав'язуваних російськими ідеологами стереотипів про начебто неповновартісний діалект («наречіє»), неповноцінний, неспроможний для створення високохудожніх зразків в т. ч. й перекладу з інших мов. (Згадаймо хоча б сумнозвісний українофобський Емський указ 1876 року, або ж відмову М. Горького у проханні перекласти його твір «Мать» українською в кінці 20-х років через нібито неповноцінність української мови).

Сподвижництво М. Рильського в галузі перекладу у радянський період мало неабиякий ефект: він утверджував українську мову, яка володіє найрізноманітнішими стильовими можливостями, необхідними для художнього перекладу, обстоюючи тим самим думку, що «ваговита національна література немислима без гарної перекладної літератури» (Й. Бехер). Зрештою, «в ідеалі перекладач повинен досконало знати, крім рідної, мову й культуру народу, літературу якого опрацьовує, бути конгеніальним автором оригіналу, творити не тільки в раціональному, а й в емоційному реєстрі, з повною духовною самовіддачею» [4, с. 19].

Упродовж 50 – поч. 60 рр. у різних виданнях виходили перекладознавчі студії М. Рильського, і об'єднала їх у 1962 р. його праця «Проблеми художнього перекладу». Що ж для Рильського є основним у процесі перекладу? На це питання дав відповідь сам поет-перекладач: «...під творчою домінантою ми розуміємо ту рису автора, яка є основою для нього, найхарактернішою провідною... іноді доводиться жертвувати другорядними рисами оригіналу. Перекладу без жертв не буває» [5, с. 218]. Як бачимо, для М. Рильського при перекладі перше місце посідає автор першотвору: його світовідчуження, його творча манера. Таким чином, переклад має перебувати в парадигмі оригіналу: світ, створений автором тексту, не повинен бути порушеним перекладачем, який «нашаровує» власний світ на вже існуючий. Попри це, М. Рильський вважав неможливим, «щоб автор поетичного перекладу, отже, й сам поет, цілком підкорився індивідуальності іншого поета» [5, с. 240]. Саме такий підхід золотієї середини, обраний М. Рильським, став визначальним для нього при перекладі творів світової літератури.

Унікальна сторінка в діяльності М. Рильського-перекладача – творчість класика польської літератури Адама Міцкевича. Почавши активно перекладати А. Міцкевича у 20-х рр., М. Рильський приділяє йому свою перекладацьку увагу впродовж усього свого життя. У 20-титомному виданні творів М. Рильського переклади польського генія зібрано в один том. Це переклади різножанрових творів: поеми, балади, сонети, ліричні вірші. Оцінюючи переклад «Пана Тадеуша», відомий польський славіст М. Якубець зазначив: «Його (Рильського – Л. М.) переклад «Пана Тадеуша» є досі неперевершеним на світовому рівні. Він викликав сенсацію як в українському, так і польському середовищі» [6, с. 344]. Погодьмося, що це надзвичайно висока оцінка діяльності Рильського-інтерпретатора творчості Адама Міцкевича. Сходження до успіху було непро-

стим і довготривалим. Окремі уривки поеми з'явилися на сторінках журналу «Життя і революція» у 1925 році. Перша редакція поеми була надрукована у 1927 році. Але праця над текстом поеми А. Міцкевича тривала й далі: 20 років М. Рильський удосконалював свій переклад цього твору, що дозволило оприлюднити його в оновленій редакції у 1949 році. Крім цього, М. Рильський здійснює ще й доповнення до 2-ої редакції перекладу. На думку упорядників 7-го тому 20-титомного видання творів українського поета («Поетичні переклади»), цей переклад «змів би не тільки найточніше відтворити зміст і форму польського перекладу, але й міг би змагатися з ним за своїми мистецькими якостями» [7, с. 364]. Важливість роботи над знаменитою поемою А. Міцкевича підмітив літературознавець О. Білецький: «Праця над перекладом «Пана Тадеуша» була для Максима Рильського прекрасною школою поетичної майстерності, у якій він змушений був стати і мовознавцем, і знавцем історії літератури» [8, с. 73]. Варто нагадати, що творчість польського поета також ставала об'єктом перекладознавчої уваги М. Рильського: стаття «Про поезію Адама Міцкевича», опублікована у 1956 р. у Москві; редагування видання творів польського митця російською мовою тощо. Отже, А. Міцкевич перебував в полі зору найрізноманітніших зацікавлень М. Рильського.

Перекладацька Міцкевичіана М. Рильського становить чималий корпус різножанрових творів: це поеми, балади, сонети, ліричні вірші. За винятком поемної творчості А. Міцкевича, до якої український поет звернувся ще в 20-х рр., малі форми стали предметом його перекладацьких експериментів головню в 40–50-х роках. Можемо припустити, що М. Рильський хотів представити різножанровий спектр творчості класика польської літератури у двотомному виданні вибраних творів А. Міцкевича, що вийшло друком у 1948 р. Зупинимося на деяких особливостях перекладу поезії А. Міцкевича “Nad wodą wielką i czystą...” («Над чистою великою водою...») українською мовою крізь призму поетики оригіналу.

Поезія “Nad wodą wielką i czystą” була написана А. Міцкевичем у 1839–1940 рр. у Лозанні, де поет викладав історію римської літератури. У цей період для поезії польського поета притаманні споглядальні, релігійні та часом навіть містичні мотиви. Вже сама назва вірша налаштує нас на відчуття відсторонено-споглядального ставлення А. Міцкевича до об'єкту алегоризації – природного явища. Перша строфа увиразнює створену автором картину передгрозя. З одного боку, поет змальовує образ явища природи, з іншого – своє експресивне сприйняття його. Поп.: “Nad wodą wielką I czystą Stały rzędami opoki, I woda tonią przejrzystą Odbiła twarze ich czarne” [9, с. 224]. «Над чистою великою водою Рядами стали скелі, мов примари, – І враз вода ясною глибиною Відбила обриси їх незугарні» [7, с. 44]. Український поет-перекладач відразу ж перейнявся світовідчуженням А. Міцкевича, тому його переклад максимально наближений до першовірша. Будучи майстром форми, М. Рильський зберігає в перекладі специфіку вишуканої форми Міцкевичевої поезії. Важливо й те, що поезія А. Міцкевича внутрішньо суголосна перекладачеві, що також визначає якість здійсненого перекладу, адже, на думку М. Рильського, потрібно, аби «між автором оригіналу і перекладачем була внутрішня спорідненість» [5, с. 240]. Цю спорідненість вбачаємо у намаганні перекладача максимально наблизити текст до епохи романтизму з її настроєвістю, осердям якої є внутрішній

світ людини, на чому головно зосереджується польський поет. Ліричний герой загострено відчуває свою окремішність, одноосібність, водночас зростає напруга очікування незвіданого, що створює ефект драматичного світовідчуження: “Te wodę widzę dookoła I wszystko wiernie odbijam, I dumne opoki czola, I błyskawice – pomijam” [9, с. 225]. Пор. український переклад: «Я бачу воду цю, і хмари, й скелі, І все це непохибно відбиваю: І тіні скель похмурі й невеселі, І сяйво блискавки у край із краю» [7, с. 44]. В українському перекладі не порушено загальних принципів поетики романтизму, якими пройнята поезія А. Міцкевича, тому принцип осмислення світу т. зв. «світової скорботи» вочевидь становить домінуючу емоційну тональність як першотвору, так і інтерпретаторської версії. Для поглиблення зростання напруги і автор, і перекладач використовують стилістичну фігуру – суцільну висхідну градацію, яка складає композицію всієї поезії. Іноді градація із наростанням значень раптом починає їх звужувати за допомогою паралелізму: “Nad wodą wielką i czystą Błyznielo wzdłuż I grom ryknął, I woda tonią przejrzysta Odbiła światło, Głos zniknął. A woda, jak dawniej czysta Stoi wielka I przejrzysta” [9, с. 225]. «Над чистою великою водою Майнула блискавица, грім озвався, І враз вода ясною глибиною Одбила сяйво. Шум грози урвався. А ця вода, спокійна, рівна, чиста, Стоїть, як і стояла, промениста» [7, с. 44]. Анафора, яку використав автор у 3-ох строфах першотвору з метою підсилення градації, збережена при перекладі. У той же час М. Рильський обстоює, на його думку, важливий принцип перекладача: не вповні підкорити авторові перекладацьку індивідуальність, адже «зовсім зректися себе митець, якщо він дійсно митець, не може» [5, с. 204]. Поет-перекладач зміщує епітет «чистою водою» на препозицію, тоді як в оригіналі у препозиції виступає епітет “wielka woda” (укр. – «великою водою»). Вважаємо, що М. Рильський керувався причинами, пов’язаними не стільки з особливостями польського наголосу (сталий, на другому складі з кінця), на відміну від українського. Епітет «чиста вода» використаний не так у значенні «прозора», як несе на собі відтінок «святості»: вона здатна очищати, оживлювати весь навколишній простір. Тому цілком умотивованим у перекладі видається нам використання цілого ряду епітетів. До прикладу, М. Рильський увиразнює образ води, використовуючи епітети «спокійна, рівна, чиста», «промениста», вмотивовано збільшуючи їх кількість, щоб уникнути тавтології слова «велика», натомість в оригіналі маємо винятково “wielka”. У 1-ій строфі поезії перекладач з метою семантичного наповнення образу скель використовує порівняльний зворот («Рядами стали скелі, мов примари»), тоді як в оригіналі А. Міцкевич цей образ створює максимально стисло (“Stały rzędami opoki”). Як бачимо, автор вірша доволі ощадний у виборі виражальних засобів, натомість перекладач стилістично увиразнює окремі строфи поезії. М. Рильський прагне відтворити відтінки Міцкевичевої поезії. До прикладу візьмемо слово *twarz*, що має український відповідник «обличчя, лице». Перекладач уникає калькування, тому у 1-ій строфі говорить про «обриси скель», а в 2-ій використовує слово «силуети». Для похмурих скель, які стоять рядами, перекладач віднаходить епітетні характеристики «незугарні» і «марні». Подібний підхід застосовує М. Рильський при перекладі 2-ої строфи. Порівняймо рядки “Nad wodą wielką i czystą Przebiegły czarne obłoki” і «Над чистою великою водою Пробігли чорні і химерні хмари», у яких поетична уява перекладача змалює не тільки чорний колір хмар: він бачить

їхні дивовижні силуети, відбиті у воді, і доповнює цей образ епітетом «химерні» для розширення смислового спектру поезії польського романтика. У початкових рядках поезії А. Міцкевич використовує інверсію (“Nad wodą wielką i czystą”), що, очевидно, зумовлене розміром вірша. Натомість М. Рильський при перекладі застосовує прямий порядок слів («над чистою великою водою»). Як нам видається, це посприяло семантичному увиразненню образу великої води.

Поезія А. Міцкевича “Nad wodą wielką i czystą” наскрізь пройнята образом водної стихії – «чистої великої води», що аллюзією відводить нас до Біблії. Ймовірно, поет має на увазі ріку, яка тече від престолу Божого і символізує святість, непорочність, чистоту (Пор.: «чиста ріка живої води, ясна, як кришталь, що випливала з престолу Бога і Агнца...Хто прагне, хай прийде, і хто хоче, хай воду життя бере дармо!» [10, с. 659]. У вірші зартикульовано на тому, що жодна життя буря не зможе зламати людину, позаяк животворна вода очистить, зцілить людину в її життєвому неспокої. Саме вода символізує такий необхідний людині душевний катарсис після життєвих бур. Душевне страждання ліричного героя зумовлене авторським світосприйняттям. Безумовно, А. Міцкевич-романтик (а перекладачеві це вдалося вловити) намагається позбутися від страху бути приреченим на вічну боротьбу з незвіданим майбуттям. З цієї причини він обирає позицію відсторонено-споглядальну, позицію умиротворення, спостерігаючи за природою, яка є непроминальною, наповненою «божественним духом» (Ф. Шеллінг). Остання строфа засвідчує саме такий стан ліричного героя. Цікаво, що стилістично поет і перекладач по-різному вирішують це питання. А. Міцкевич обирає для цього стверджувальні речення: “Skalom trzeba stać i grozić, Obłokom deszcze przewozić, Błyskawicom grzmieć i ginąć, Mnie płynąć, płynąć, płynąć” [9, с. 225]. М. Рильський менш категоричний: він використовує питальні конструкції, наче розважає сам із собою, саморефлексує, розмірковує над плінністю людського життя і водночас його непроминальністю: «Що треба скелям? Лиш стоять рядами. А хмарам? Розливатися дощами. А блискавицям? Блискати і гинуть... Мені – лиш плінуть, плінуть, плінуть...» [7, с. 44]. І це ще одна ознака того, що М. Рильський не сліпо копіює рядки першовірша, а творчо підходить до вибору лексичних, стилістичних, синтаксичних та інших засобів перекладотворення. Для Рильського-неокласика була притаманна висока мовна культура, тому загалом складний пошук перекладацьких еквівалентів увінчався успіхом.

Висновки з дослідження. Перфектне володіння польською мовою, блискуче знання української, всі поетові польські «коди», включно з польським походженням, і, безперечно, поетичний хист Максима Рильського сприяли виробленню власної творчої концепції, що дозволило йому здійснити надзвичайно фахово і талановито переклад поезії класика польської літератури Адама Міцкевича “Nad wodą wielką i czystą”, а також багатьох інших шедеврів митця.

В умовах винищення української перекладацької школи М. Рильський зумів піднести український переклад до філігранності, утверджуючи українську мову в її різноманітних гранях, позбавляючи українську культуру від комплексу неповноцінності та меншовартості. Самовіддана праця М. Рильського на терені перекладознавства і перекладу повинна стати **перспективою** подальших наукових розвідок.

Література:

1. Москаленко М. Тисячоліття: переклад у державі слова. Київ, 1965.
2. Драгоманов М. П. Вибране. Київ : Либідь, 1991. 688 с.
3. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націстворенням. Київ : Факт, 2006. 344 с.
4. Ткаченко А. О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : підручник для гуманітаріїв. Київ : Правда Ярославичів, 1997. 448 с.
5. Рильський Максим. Зібрання творів: У 20-ти т. Київ : Наук. думка, 1987. Т. 16. Фольклористика, теорія перекладу, мовознавство. 600 с.
6. Jakobiec M. Maksym Rylski. *Ruch literacki*. 1978. Z. 4/56.
7. Рильський Максим. Зібрання творів: У 20-ти т. Київ : Наук. думка, 1985. Т. 7. Поетичні переклади. 379 с.
8. Білецький О. Від давнини до сучасності. Київ, 1960.
9. Mickiewicz Adam. Poezję. Ballady I romanse. Sonety. Inne wiersze. Kraków : Eventus, 1994. 249 s.
10. Новий Завіт з коментарем. Львів, 1994. 670 с.

Markuliak L. Representation of the poetics of the original poetry of Adam Mitskevich “Above the clear big water” in the artistic translation of Maxym Rylsky

Summary. The article is devoted to the study of the translation style of the well-known poet-translator Maksym Rylsky. The material of the research was the poetry of Adam Mickiewicz, a classic of Polish literature of the romantic period, “Nad wódz wiłeki i czystą...” (“Above the clear big water...”).

The significance of M. Rylsky’s translation of Mickiewicz in the history of Ukrainian translation is outlined, as it constitutes a considerable body of works of various genres: poems, ballads, sonnets, lyric poems. With the exception of the poetic

works of A. Mickiewicz, to which the Ukrainian poet turned in the 20s of the 20th century, small forms became the subject of his translation experiments mainly in the 40s and 50s.

The author of the article singled out the peculiarities of the translation of A. Mickiewicz’s poetry “Nad wódz wiłków i czystą...” (“Over the clear big water...”) into Ukrainian through the prism of the poetics of the original. It is proved that M. Rylsky, who was also a translation theorist, knew how to feel the “creative dominance” of the author of the original. This allowed him to better reproduce the impression of the original work, to preserve the dramatic worldview of A. Mickiewicz in order to express the general principles of romanticism poetics. When translating, M. Rylsky is guided by a special approach – the “golden mean” approach. This helped the translator to be in the paradigm of the original work, but at the same time not to lose his own individuality.

It was determined that M. Rylsky consciously and creatively approaches the choice of lexical, stylistic and syntactic means of translation. He is frugal in the choice of expressive means, and the translator’s poetic imagination works to expand the semantic spectrum of A. Mickiewicz’s poem.

The apt use of epithets and metaphors serves to express the lyrical images of poetry. It is noted that in the conditions of the extermination of the Ukrainian translation school in the 1930s, M. Rylsky continued the line drawn by the best representatives in the field of translation. The poet-translator understood the importance of translations of world classics for the establishment of the Ukrainian language in order to free Ukrainian culture from the inferiority complex planted by imperial ideologues.

Key words: translation, original, Ukrainian translation, translation studies, translation style, translation theorist.